

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2019

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ìlì ì na masiat̃ari a 13.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(30)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
4. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune KHETHEKANYO INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso INWE na INWE ni pfuke mutaladzi.
8. Ni dzhiele nzhele mupeleto na kufhatelwe kwa mafhungo.
9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 40
10. Nwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA THALUTSHEDZO NA U PFESESA**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**MULILO – TSHIVHULAHU TSHI TSHIDZAHU**

- 1 Ngangoho Nwali o tonda zwivhumbwa zwawe nga tsiko ya mulilo ine zwa kona u tshila ngayo; kha ri sedze uri vhatu vho vha vha tshi do tou pfi vha hanyi arali mulilo tsiko ya Gole wo vha u siho. Zwiliwa zwine zwa nga vhuswa na nama ro vha ri tshi do zwi tutusa naa arali zwi songo fhira muliloni.
- 2 U tshi kha di vha wonoyu mulilo une wa thusa vhatu, arali wa shumiswa nga u sa londa u disa khombo dzi tatisaho. Vhala vhane vha vha vhadzimba u wana musi vha tshi ri vho fasha phukha vha vhasa mililo henefho dakani hu u itela u gotsha nama. Tshi dinaho ndi uri vha mbo di sia ula mulilo u songo dzimiwa, vha rwa vha tshi sendedza. Hu tshi da muya u mbo di xaxarisa daka lothe, huiwe wa swika na midini ya vhatu wa mbo nanga dzinndu, ha sa vhe na a no hwala vhudifhinduleli ha tshinyalelo iyo. 5
- 3 Vhana ndi vhatu vhane vha sa vhe na ndivho zwi tshi da kha sia la mulilo, zwenezwo musi vha tshi tamba a vha londi. Ndi zwavhudi musi ri tshi ri ro fhedza u kunakisa midi yashu ra kumba mathukhwi ra a kudza kule ha mudi hune ra do a fhisela hone. Tshinwe tshifhinga u wana vhabebi vha sa londi vha tshi sokou lakatedza metshisi madzuloni a u u vhea fhethu hune vhana vha sa do hu swikela, zwa mbo vha vhea kha khombo ya u fhisa midi, zwa vhanga na dzimpfu. 15
- 4 Vhatu vho tondwa vhukuma nga vhatu na ndivho lune wa wana vha tshi vho kona na u disikela mulilo wa mudagasi. Mudagasi wone wa shumiswa nga vhuronwane u tou vha khonani yoneyone ya muthu. Vhala vha magalatshane, vha mbo ya vha ditumela nga vhatambo havho vhu siho mulayoni zwine zwa vhea vhatshilo ha vha tshilaho khomboni khulu. 20
- 5 Ri di dovha hafhu ra wana vhugevhenga ha u tswa khebulu ho tou dina maanda thovhela hu u itela u bindudza, zwenezwo zwi ita uri tshumelo ya vhuendi ya sa tsha tshimbila nga ngona, zwa dovha zwa khakhisa na midini ya vhatu hune wa wana zwixwatudzi zwi sa tsha shuma. Zwigevhenga iteli hu vhomatenda-nga-u-vhona zwenezwo, zwi divhangela phanzi ya u lozwa vhatshilo hazwo, iteli zwo vha tea ngauri mulifho wa mmbwa ndi thoho yayo. 25
- 6 Musi wa phepho vhatu vha funga zwitofu zwa mudagasi zwa duga lwa tshifhinga tshilapfu vha tshi itela u dudedza phera dzine vha vha khadzo. Hu na khombo ya uri tshitofu itsho tshi nga thuthuba tsha vhanga mulilo. Malabi ane a shumiswa tshitangani a tea u vheva kule na tshitofu; hu di nga mubiki a songo bika tshitofuni o ambara zwiambaro zwilapfu zwo nembelelaho a sa do divhangela khakhathi. 35

- 7 Makhandela one a tou vha tshilamuleli kha vhalá vha si na mudagasi, honeha a tea u shumiswa nga vthuthogomeli ho godombelaho. Makhandela ha tei u litshiwa a tshi khou duga a othe nga ngomu nduni ngauri a na masiandaitwa a si avhudi. Vhathu vha tshi ya u edela vha tea u vha na vthutanzi ha uri makhandela o dzimiwa kha phera dzothe, nahone a songo fungwa a vhwewa tsini na malabi o nembelelaho. 40
- 8 Zwiludi zwi no nga pharafeni, pitirolo, ole na dizili zwi tea u vhwewa kule-kule na mulilo kana fhethu hu no fhisesa ngauri zwi nga thoma u duga wa vho tou mangala buluvhutsi lo tangedzana. Zwenezwi vha tshi khou di shumisa izwi zwiludi, vha dziele nzhele tsivhudzo dzo nwalwaho u itela u thivhela khombo dzine dza nga bvelela ngauri ganuko a li vhuisi tshalo. 45
- 9 Mamaga manzhi ndi ane a bveledza zwibveledzwa zwao nga zwishumiswa zwine zwa duga mulilo; zwiwe zwa zwibveledzwa izwi sa mapulasitiki zwi tou bikwa nga mitshini i re na mulilo. Ndi zwa ndeme uri vhashumi vha mamagani eneo vha pfumbudzwe nga vhomakone vhazwo uri vha vhe na ndivho yo dziaho ya zwishumiswa zwenezwo. Mamaga a tea u ita ngoma madzula wo vhabwa uri musi wa khombo vha kone u divha ndila dzine vha nga tsireledza ngadzo vthutshilo havho. 50
- 10 Vhagudiswa vhane vha khou gudela buḁo la zwa Saints vha na mushumo wa u dishomedza nga ndivho ya kushumisela kwa mishonga ine ya nga vhangá mulilo. Ndi kanzhi hune ra wana zwifhato zwi tshi swa na vhaiwe vha matshudeni vha ita na u huvhala nga nwambo wa u sa londa. 55
- 11 Mulilo kha u shumiswe nga vhudifhinduleli ngauri zwa sa ralo u shanduka tshira kha vhathu. Kha ri thangele na u thonifha mpho heyi ye Musikavhathu a ri tonda ngayo; tsiwana i laiwa ndilani. 60

[Vhubvo: Thimu ya vhatoli]

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Vhubvo: www.google.images]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

1.1 Vhalani phara ya 1.

Ndi mini tshe Mudzimu a tonda ngatsho vhathu vhawe, nahone a tshi khou zwi itela mini? (2)

1.2 Vhalani phara ya 2.

Ndi dzifhio khombo dzine dza diswa nga u sa londa mulilo? Bulani ZWIVHILI. (2)

1.3 Vhalani phara ya 3.

Bviselani khagala zwine zwa nga itwa midini yashu uri hu si vhe na khombo ya mulilo i bveledzwaho nga vhana. Bulani ZWIVHILI. (2)

1.4 No sedza phara ya 4, sumbedzani zwine zwa bvukukulula uri ndivho yo shandeaho ndi khombo zwitshavhani zwashu. (2)

1.5 U ya nga phara ya 7, ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muñwali a tama u u disa kha vhavhali? (2)

- 1.6 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nkedzwaho afho fhasi.
U ya nga mafhungo e na vhala, muñwali u khou tsivhudza vhathu nga ha ...
- A ndeme ya mulilo.
B vhuvhi ha mulilo.
C vhuḍi na vhuvhi ha mulilo.
D u sikiwa ha mulilo. (1)
- 1.7 Kha mutaladzi wa 29, hu na murero: 'mulifho ... yayo'. Talutshedzani uri u kwama hani kupfesesele kwanu kwa phara iyi. (2)
- 1.8 Vhalani phara ya 6, ndi dzifhio nyeletshedzo dzine muñwali a tama vhathu vha tshi dzi dzhiela nzhele? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 1.9 U ya nga mitaladzi ya 42–44, ni a tendelana na na kuhumbulele kwa muñwali malugana na zwi no ambiwa nga ha izwi zwiludi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI dzi pfalaho. (2)
- 1.10 U ya nga mafhungo e na vhala, ni vhona muñwali o livhisa ngeletshedzo dzawe kha masia MARARU afhio? Tikedzani phindulo yanu zwi tshi kwama sia linwe na linwe. (3)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 No talela tshifanyiso itshi, ni vhona lu lufhio lushaka lwa mushumo lune muoli a khou lu tana? (1)
- 1.12 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwine zwa buletshedza lushaka lwa mushumo wo taniwa afha tshifanyisoni itshi? (2)
- 1.13 U ya nga nyimele ya itshi tshifanyiso, ni vhona u nga vhuḍipfi ha vhashumi avha ndi vhufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.14 U ya nga kuvhonele kwanu, ni vhona iyi nyimele i tshi nga thivhelwa nga ndila-de? Bulani ZWIVHILI. (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.15 Vhuvhili ha zwibveledzwa izwi (tsha A na tsha B), zwi na vhushaka. Sumbedzani vhushaka uho zwi khagala, ni tikedze phindulo yanu. (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU**

TSHIBVELEDZWA TSHA C tshi amba nga ha ndugiselo ya u ya madaloni. Nweledzani nga maipfi anu ni tshi sumbedza zwine muthu ane khou toda u ya madaloni a nga dilugisela ngayo u itela u fara ulwo lwendo.

THANYELANI:

1. Manweledzo anu a tea u faredza mbuno dza SUMBE dzi sa padihho maipfi a 90 dzi kha phara.
2. Nwalani PHARA yo lunzhedzanaho tshidele.
3. A NI LAVHELELWI u dzhenisa thoho ya manweledzo.
4. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi mafheloni a manweledzo anu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**MUENDI KHA DIDZUDZANYE**

Ndi nnyi ane a sa toda u netuluwa nga murahu ha u shuma lwa tshifhinga tshilapfu? Ndi ngoho u awela hu a toda uri muvhili u dovhe hafhu u vhe na nungo khathihi na mafulufulu. Izwi zwi nga leluwa arali muthu e na masheleni o linganelaho.

Ndi zwa vhuhogwa u ditela mugaganyagwama wa masheleni ane wa do a shumisa musi u tshi ya kha maduvha a vhuawelo. Muthu ho ngo tea u divhea fhasi ha mutsiko wa masheleni a vho diwana o no mbwandamela zwikolodoni u bva zwe vhutoto.

Madalo a toda ndugiselo yo dziaho siani la u sedzulusa ho nwelelaho kha zwine zwa do duresa lwendoni lwonolwo. Ndi fhalo hune a tea u lavhelesa zwi ngaho vhudzulo, vhuendedzi na dzimbadelo dza badani. Musi o no ita nga u ralo u tea u sedza uri o sala na vhugai tshikwamani tshawe.

Musi vha tshi ya u dala mashangodavha, kha hu sedzwe mitengo ya mabammbiri a u tshimbila ngao. Zwi thusa uri a sa vhe na thaidzo ya u tshelwa nga masheleni.

Musi muthu a sa athu u takuwa u tea u vha na ndivho ya hune a khou ya u dzula hone arali mbadelo ya vhudzulo yo katela na ya zwiliwa, ndi hone a tshi do kona u vhalela maduvha ane a do dzula one.

Madalo a naka u diphina musi muthu a tshi dilila nga zwe a tou shumela. Kha hu vhe na masheleni o dzudzanyelwaho u do endela fhethu ho fhambanaho na u renga zwirengarengwa u ya nga u fhambana hazwo.

Hu divha nnyi? Vhulwadze ndi mueni, muñwe a nga kha di dodwa e henengei madaloni ha vho todea dzilafho. Zwenezwo kha hu vhe na masheleni a ndindakhombo u itela musi hu tshi bvelela zwe zwi si lavhelelwe zwi kwamaho mutakalo.

Muthu a no funa u ya madaloni ho ngo tea u badela tshelede nga mutomemutome, u tea u dibadekanya na madzangano a vhuendelamashango hune masheleni a zwithu zwothe a dzula o anganyelwa.

Mudali a songo ri namusi ndi matshelo, kha dzhie liga la u pulana musi niwaha u tshi thoma na u divha fhethu hune a tama u hu dalela. Zwa ralo u do fara kañwe matsetse, a sa do fara madula.

[Zwo redzwa u bva kha: *Skyways*, November 2017]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

**KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE
KWA LUAMBO**

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA D uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

RI A SAKHA
VHULOMBE RI A FHATA!!!

Vha na dora la u dantsa?
 Ri hone ri ne vhadantsi vha vhadantsi.
 Vha gudiswa nga ri ne vha sala vha si na rambo.
 Kha vha de vha tou vhona nga avho.
 Muzika ndi nununu madzanga a ndevhe.
 Ro hwala vhona vha mbilu ndapfu vhomutaniwahothe.
 Ngeno badelo i dzhiawolala.
 Na zwiambaro zwa mahala kha vha sa lengi u fara mulenzhe.
 Kha vha vhe Nyamukama...
 Vha nga ri kwama kha nomboro dzi tevhelaho:
 082 419 0013 kana riasakha@gmail.com.

[Tshi bva kha: [google.images](https://www.google.com/images)]

- 3.1 Talelani khephusheni ya khungedzelo iyi nga vhuronwane.
 Ndi ngani mukungedzeli a tshi shumisa ipfi 'sakha'? (2)
- 3.2 Lifurase asili: 'VHULOMBE RI A FHATA!!!'
 Mukugedzeli hu na he a shumisa tshiga tsha u vhala (!).
 Inwi tshi buleni ni dovhe ni sumbedze ndeme yatsho khungedzeloni iyi. (2)

3.3 Kha iyi khungedzelo, hu na he mukungedzeli a shumisa fonto t̃hukhu na khulwane.

Ndi ngani mukungedzeli o shumisa iyi thekhniki? (2)

3.4 Ñeani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ñewaho afho fhasi u bvisela khagala muhumbulo wa fhungo l̃i tevhelaho.

Lifurase asili: 'Muzika ndi nuñunuñu.'

Figara ya muambo yo shumiswaho kha l̃ifurase il̃i ndi ...

A l̃ivhuvhisi.

B l̃imethafore.

C l̃inañedzi.

D B̃ na C.

(1)

3.5 Sedzulusani khungedzelo iyi:

U ya nga kuvhonele kwañu, ni vhona khungedzelo iyi i tshi nga t̃utula dzangalelo l̃a tshigwada tshifhio tsha vhathu? Tikedzani phindulo yañu.

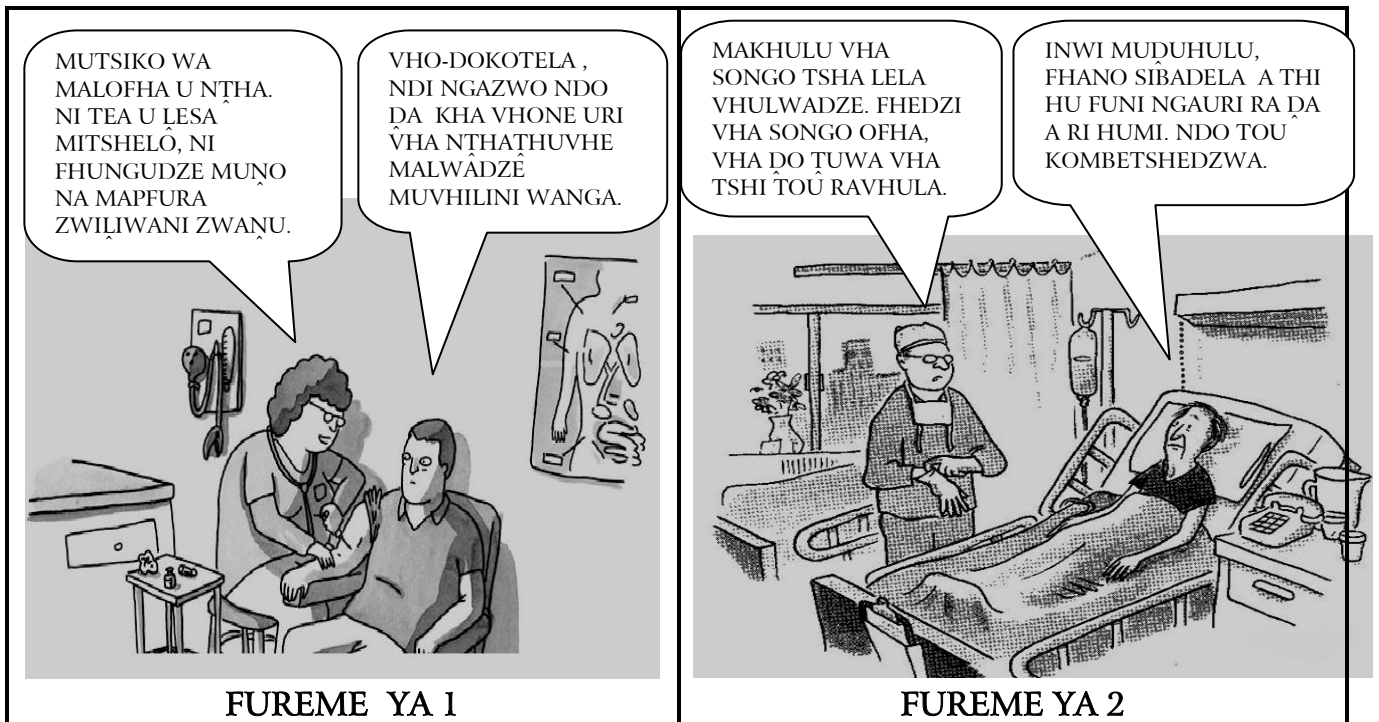
(3)

[10]

MBUDZISO YA 4: U PFESESA ZWIÑWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA E uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

[Zwi bva kha: www.google.images]

4.1 Talelani khathuni iyi.

Ndi ifhio nyimele ine muoli a tama u ri tanela yone kha iyi khathuni? Tikedzani phindulo yanu. (2)

4.2 Musi no talela khathuni iyi, ni vhona i ifhio fureme ine ya khou sumbedza hu na u shaedzwa ha maga a tsireledzo? Tikedzani phindulo yanu. (2)

4.3 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho afho fhasi:

Talelani FUREME YA 1.

Fureme iyi i tutuwedza uri vhatu vha ...

- A thaviwe dzhigiseni.
- B phakhe philisi.
- C itwe ndingo dza malwadze.
- D tolele vhalwadze vhuongeloni.

(1)

- 4.4 T̂alelani FUREME YA 2.
Topolani fhungo lo faredzaho luvhengelambiluni kha iyi fureme. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.5 U ya nga kupfesesele kwanu, ni vhona i ifhio nyeletshedzo ine ya nga newa vhaaluwa maelana na kuhumbulele kwavho no disendeka kha FUREME YA 2? Bulani ZWIRARU. (3)
[10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA F uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

BUDO NDI MBIDZO

- 1 Mususumeli ndi musidzana we a vha a tshi funesa zwa vhutsila. Ndi muthu we a vha a na dzangalelo la u tana fesheni; izwi zwo ita uri a dzulele u bva hayani misi yothe. Ene o vha e muthu wa vhulondo vhukuma. Musi a tshi vhona zwiambaro zwi fushaho mato awe, o vha a tshi mbo di bvisa bammberi lawe na penisela a endela u ola. Musi a tshi swika hayani o vha a tshi kherula labi, murumba wa tambela tshanda. Zwanda zwa uyu musidzana na zwone zwo vha zwi tshi tou nga zwo da shangoni zwo fara nelete. O vha a tshi ri u runga ha tou nga ho runga mutshini. 5
- 2 Kuitele kwawe kwo nwelela lwe na vhadededzi vhawe ngei tshikoloni tsha ntha tsha Murudi vha thoma u vhona he budo lawe la lala hone. Ndi zwe ngazwo Vho-Vhulahani mudededzi wa thero ya u runga vhe, ahaa, u do vha muwe wa vharungi makone vha hashu! O sumbedzisa uri a nga zwi kona nga u diimisela. Nangoho a vho ngo zwifha vha tshi ri hu bikelwa vhuanga, vhutsila a vhona nga mato. O ri u phasa gireidi ya vhufumi na vhuvhili a mbo ya u gudela vhuanafesheni gudedzini la Thusalushaka. 10 15

[Tshi bva kha: *Thimu ya Vhatoli*]

- 5.1 Kha mutaladzi wa 1, hu na mbofho.
I topoleni ni dovhe ni bule na lushaka lwayo. (2)
- 5.2 Kha mutaladzi wa 2, hu na liitilitikedzi 'dzulele'.
Sumbedzani mushumo walo fhungoni ili. (2)

- 5.3 Fhungo asili: 'Ene o vha e muthu wa vhulondo.'
Inwi li nwalululeni li kha likhathi/tshifhinga tsha zwino. (1)
- 5.4 Kha mutaladzi wa 12, hu na liaravhi.
Li topoleni ni dovhe ni sumbedze na lushaka lwalo. (2)
- 5.5 Kha mutaladzi wa 12, hu na limudi: 'a nga zwi kona.'
Bulani lushaka lwa ilo limudi ni dovhe ni li nwalulule li kha khanedza. (2)
- 5.6 Kha mitaladzi ya 13–14 hu na liambe le vhutali (murero) lo khakheaho.
'Vha bikela vhuiana vhutsila a vhona nga maoto.'
Nwalululani ilo fhungo no li khakhulula. (1)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70